

הגדרת מצות הבטחון

הגדרת מצוות הבטחון בה' היא בשני אופנים: "[א] ה' יושיענו מצרתנו; או [ב] "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד"

"בך ה' חסיתי (תהלים לא, ב), זהו שאמר הכתוב 'מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו' (ישעיה נ, י) בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים לפני הקב"ה 'גאל אותנו', אומר להם: 'ש צדיקים ביניכם? ויש יראי שמים ביניכם?' והם אומרים: 'לשעבר בימי אבותינו בימי משה ויהושע, ובימי שמואל ושאול ודוד ושלמה היו בהם צדיקים. אבל עכשיו כל שאנו הולכין דור ודור היא מחשכת והולכת לנו שנאמר 'אשר הלך חשכים ואין נוגה לו'. אמר להם הקב"ה: 'בטחו בשמי ואני עומד לכם וכו'. ולמה? שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו" (מדרש תהלים, תחילת פרק ל"א).

האם "בטחון" היא אחת מתרי"ג המצוות?

(א) אין הבטחון בה' נמנית במניין המצוות לרמב"ם, כי היא מצוה כללית המקיפה כל התורה כולה (וכמו שציין בשורשים שבתחילת ספר המצוות, שורש ד). קרוב לזה כתב הגר"א (פי' למגילת אסתר, פ"י) "שלא נכתבו המידות טובות בתורה כי הם כוללים כל התורה" (ומקורו ב"שערי קדושה" לר"ח ויטאל, ח"א שער ב'). וכך כתב הגר"א בביאורו למשלי (ל, ה) "בא חבקוק והעמיד כל התורה על מצוה אחת, והיא הבטחון כמו שנאמר 'וצדיק באמונתו יחיה' (חבקוק ב, ד)? מידת הבטחון היא מגן לבל ייכשלו בשאר המצוות, כי כולן נכללות במדה זו". (וכן כתב ב"אדרת אליהו" דברים לב, כ). ומצאנו מקור בראשונים לקביעה זו, הרי הוא רבנו יונה למשלי (ג, ז) "והבטחון בכלל האמונה כעניין שכתוב 'והאמין בה'" (בראשית טו, ו). רעיון זה שהרמב"ם לא מנה המצוה בין תרי"ג כי היא מצוה כוללת, הוזכר ע"י הרמב"ן (סוף השגה ח' ב"ספר המצוות").*

*מצאנו בסיס לקביעה זאת כי "בטחון" נקרא בלשון תורה "אמונה". כי כאשר נכשלו בני ישראל בעוון מרגלים, נכשלו בחוסר בטחון בה' מול עוצמתם של הכנענים שבארץ ישראל. אמר להם כלב, "אך בה' אל תמרודו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם וכו' אל תיראום" (במדבר יד, ט) כלומר במקום "ארץ אוכלת יושביה היא" אנחנו "נאכל" אותם. כאשר דחו את דבריו, אמר ה' אל משה "ועד אנה לא יאמינו בי" (במדבר יד, יא). כלומר חוסר בטחון בה' נקרא "חוסר אמונה". כי רמח"ל לימד "דרך הטוב הוא להיטיב". כאשר אנו מכנים להקב"ה "האל הטוב", נכלל בזה שהוא ייטיב לכל בראיו (ע"ע בזה מהר"ל חידושי אגדות ליבמות סג.) וכן המפחד מכל דבר אחר (חוץ מדאגת עוונותיו) הרי זה פוגם באמונתו.

ואפשר לומר שלשון "בטחון" איננה לשון "תורה" אלא לשון "נביאים וכתובים". ע"פ תורה, המאמין שה' הוא כל יכול ורבון העולם, ממילא יש לו בטחון בו. ורק אח"כ הבחינו הדורות מה בין שני המושגים, והכירו שיש ה"מאמין" ואיננו "בוטח". ונראה לי כי לשון "בטח החלון" (אהלות פ"ב מ"ג) הוא מין אדן חלון שהאדם נשען עליו כאשר מתכופף כדי להביט החוצה, והוא בוטח בכח האבן שיחזיק את כובד משקלו, ומזה באה לשון "בטחון".

כך לשונו של רבנו בחיי (פ' חוקת, במדבר כא, לד ד"ה אל תירא אותו) "לא היה ראוי למשה שיירא מזרוע בשר, כי כיון שהשכינה עמו, מה יעשה לו אדם? והלא הנביא מזהיר לישראל: 'מי את ותיראי מאנוש ימות? (ישעיה נא, יב) כי יראת בשר ודם, לצדיק הירא את ה', מפחיתות הנפש. ומשה עצמו יזהיר לישראל: 'אל תיראו ואל תערצו מפניהם' (דברים לא, ו) 'לא תערצון ולא תיראון מהם' (דברים א, כט) עכ"ל. פשט דבריו שיש כאן זירוז לכל עם ישראל, ולא רק למשה רבנו.

יש אנשים הדואגים בענייני פרנסה, אבל התורה מזהירה על כך. וזו לשון רבנו בחיי (במדבר כא, ה) "המן בא להם דבר יום ביומו, כדי שיהיו עיניהם תלויות תמיד אל ה' וכו'. והענין היה להם להרגיל נפשם במידת הבטחון והאמונה בה' יתברך" עכ"ל. הרי שזהו חינוך לדורות! עד כאן ההערה.

(ב) בספר "חרדים" (מ"ע מהתורה התלויות בלב, פסקא כ"א) כתב "ומעלת שלימות הבטחון בו יתברך שנאמר 'תמים תהיה עם ה' אלהיך' (דברים יח, יג) וכן כתב הרמב"ן (ספר המצוות, השגות, מ"ע ח') וכו'. ומינה נלמוד דמצוה לבטוח בו יתברך בכל לב בכל ענייני העולם, כמפורש בקבלה (ירמיה יז, ז) 'ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכתוב (תהלים סב, ט) 'בטחו בו בכל עת' וכתוב (משלי ג, ה) 'בטח אל ה' בכל לבך'. ממניין תרי"ג לרבנו יונה, ולגאון, ור"ש אבן גבירול, ורמב"ן וסמ"ק עכ"ל.**

(ג) המקור ברבנו יונה הוא ב"שערי תשובה" (ח"ג פסקאות לב"ג) "כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני, איכה אוכל להורישם? לא תירא מהם" (דברים ז, יז) וכו' "כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם" (דברים כף א).

**הרמב"ן והסמ"ק תלו מצוות הבטחון ב"תמים תהיה עם ה' אלהיך", כי בדורות קדם יצר הרע היה מכשיל לבני אדם להאמין בכוחות-על, במזלות או בכוחות כישוף. ולכן התורה מזהירה לאדם לתלות כל בטחונו בהקב"ה שהוא הופך כל המזלות ועושה בהם כרצונו יתברך. אבל בדורות אחרי הפלשתים (שמואל-א ו, ט) שהאמינו ב"מקרה" (שהוא בכיוון ההפכי לאמונה בכוחות מעלה ה"גוזרים"), ובמיוחד בדורותינו אנו שהתרבו הכופרים החושבים "לית דין ולית דיין" והכל מתרחש "במקרה", הרי מצוות הבטחון באה מן הכיוון ההפכי. לא לבטל כוחות-על שגזרו דבר מסוים וה' יציל מהם, אלא אדרבה להכחיש את המאמינים שהכל "הפקר", ולהודיע בעולם שהקב"ה קובע בחיים שכר ועונש ומציל המקווים אליו.

הוזהרנו בזה שאם יראה אדם כי צרה קרובה, תהיה ישועת ה' בלבבו ויבטח עליה, כעניין שנאמר (תהלים פה, י) 'אך קרוב ליראיו ישעו'. וכן כתוב (ישעיה נא, יב) 'מי את ותראי מאנוש ימות' עכ"ל.

רואים מדבריו שאין לצמצם משמעות פסוקים אלו אך ורק לענייני מלחמה, אלא עניינם גם לכל שאר בעיות החיים. והלימוד מ"תמים תהיה עם ה' אלהיך" (וכדברי המב"ן הנ"ל) כתב רבנו יונה ("שערי תשובה", ח"ג פסקא פ"ו).

(ד) הרב שמואל הומינר (מחבר ספר "עבד המלך", בחוברתו "מצות הבטחון", מהד' שנת תשד"ם, דף כ"א) מסמיך המצוה לפסוק "בטחו בו בכל עת, עם שפכו לפניו לבבכם, אלהים מחסה לנו סלה" (תהלים סב, ט) נצטוונו בזה על הבטחון, ואפילו אם חלילה באו עלינו צרות רבות ופחד אויבים ורוצחים סביב לו, יתחזק בבטחון בהקב"ה שיעזור לו וישיע אותו מכל צרותיו" עכ"ל. האם זו גם מצוה מהתורה? והנה בדבר הדומה לזה, מצוות עונג שבת, כתב "ספר היראים" (תלמידו של רבנו תם) במ"ע תי"ב: "גמרא גמירא לה עד דאתא ישעיה ואסמכה אקרא דכתיב 'וקראת לשבת עונג' והכי נמי אמרינן בזבחים (יח: ועיי"ש לעוד חמשה מקומות שמסורת הש"ס מציין לשם) ובסנהדרין (כב:): לעניין מצוה אחרת 'אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבנו לא למדנו, מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו? גמרא גמירי לה ואסמכיה אקרא" עכ"ל. ויש לומר שהוא הדין במצוות הבטחון, שהוא עיקר גדול בתורה כדברי רבנו בחיי והגר"א לעיל. ואם שלא נתפרש מבורר בתורה, נתפרש מאד בכתובים.

העיקר של התורה הוא לקיים מצוות הבטחון

ועוד כתב הגר"א על משלי (כב, יט): "עיקר של מתן תורה היה בכדי שישיומו בטחונם בה', לפי שעיקר הכל הוא הבטחון השלם והוא כלל כל המצוות". ובמקום אחר כתב הגר"א (בביאורו לישעיה י, כ) "בטחון הוא המעלה היותר גדולה".

ביאור מהות הבטחון (ובירור בדברי ה"חזון איש")

ה"חזון איש" בספרו "אמונה ובטחון" (פ"ב) ביקר ביקורת קשה נגד מה שאנשים מסוימים מבינים כ"בטחון", וז"ל: "טעות נושנת נתאזרחה בלב רבים במושג 'בטחון'. שם בטחון המשמש למדה מהוללה ועיקרית בפי החסידים, נסתובבה במושג (של) חובה להאמין, בכל המקרה שפוגש האדם ויש לפניו שני דרכים בעתיד, אחת טובה ולא השניה (טובה), כי בטח יהיה הטוב. ואם מסתפק וחושש על היפוך הטוב הוא מחוסר 'בטחון'. [עד כאן מחשבתם של האנשים]. ואין הוראה זו ב'בטחון' נכונה, שכל שלא נתברר בנבואה, אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ה' וגמולותיו יתברך? אבל עניין ה'בטחון' (באמת) לזכור שאין המקרה אדוניה (שליט) לנו, ושאין מעצור לה'

מלהושיעו, ולהשרות בקרבו (של האדם) את האמת הידועה כי אין כאן מקרה, רק הכל מאתו יתברך בין לטוב ובין למוטב (לרע) "עכ"ל.

תמצית דבריו היא שאין האדם צודק אם יחליט שכל אשר יקרה יהיה על אופן המוצלח והטוב לו באותה צורה כמו שהאדם מצפה להיות, כי מי יודע שמא הגיע דווקא עכשיו שעת פרעון העונש על עונותיו? אלא הבטחון הוא לדעת שאין מקרה כלל, ושהכל בא לו מאת ה', ואם ה' קבע שכך צריך להיות, יאמר "גם זו לטובה", אפילו אם זה לכאורה "רע" בעיני האדם.

החידוש הגדול הנ"ל הוא לכאורה בניגוד גמור לכל מאמרי חז"ל שהבאנו במבוא לעיל, וכן הוא מנוגד לדברי רבותינו הראשונים והאחרונים כדלהלן (ולבסוף נברר במה בכל זאת צדקו דבריו):

- (א) "ובטחו אל ה'." (תהלים ד, ו) כתב רש"י "ובטחו אל ה' שישפיע לכם טובה".
- (ב) פירש שם (תהלים ד, ו) ר' עובדיה ספורנו: "ובטחו אל ה' שיתן משאלותיכם"
- (ג) ופירש שם (תהלים ד, ו) ר"מ אלשיך: "ובטחו אל ה' שייטיב לכם".
- (ד) ופירש שם (תהלים ד, ו) השל"ה ב"שערי שמים" "כי דורשי ה' לא יחסרו כל טוב".
- (ה) "שמרני אל כי חסיתי בך" (תהלים טז, א).
- (ו) וכן שוב "אל אבוש כי חסיתי בך" (תהלים כה, כ).
- (ז) "בו בטח לבי ונעזרתי" (תהלים כה, ז). הרי מבואר מכל אלו שעצם החסיה היא המועילה.
- (ח) וכן "יהי חסדך ה' אלהינו עלינו, כאשר ייחלנו לך" (תהלים לג, כב).
- (ט) ויותר מזה מפורש "בטח בה' ועשה טוב, שכן ארץ ורעה אמונה, והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך!" (תהלים לז, ג-ד).
- (י) ועוד פסוק מפורש "ותשועת צדיקים מה', מעוזם בעת צרה וכו' ויעזרם ה' וכו' כי בטחו בו" (תהלים לז, לט"מ). כלומר, זה שכר הבטחון בו.
- (יא) וכן בדברי הימים א (ה, כ) "ונעתור להם, כי בטחו בו".
- (יב) ועוד קושיא חזקה על שיטתו של חזון איש, הרי מפורש בפסוק "מגן הוא לכל החוסים בו" (תהלים יח, לא). ולפי החזון איש, למה יהא מגן דוקא להם? הרי תמיד יעשה ה' מה שהטוב ביותר לכל אדם, אפילו אם יסבול וייענש? ולפי רבנו בחיי ("כד הקמח", ערך בטחון) והגר"א (על משלי יד, כו) "חוסה" הוא אף למי שה' לא הבטיח לו הבטחה. כאן מחמת זכות "חסיון" הזה ה' יגן עליו שלא תבוא עליו הרעה. הרי מפורש שהבטחון מועיל "למעשה".

(יג) דברי "ספר העיקרים" לר"י אלבו (ח"ד פרק מ"ו): "הבוטח בעושרו הוא יפול וכו' אבל הבוטח בהש"י לא יבוש מבטחונו". ואמר שם (פרק מ"ז): "התקוה והתוחלת הוא דבר הכרחי אל המאמין כדי שימשוך אליו החסד הנמשך אל הבטחון, אמר הנביא 'טוב ה' לקויו' (איכה ג, כה) וכו' מבואר כי הימנע הבאת החסד הוא כאשר אין בו התקוה כראוי" עכ"ל.

(יד) דברי רבנו יונה בביאורו למשלי (ג, ו) "בכל דרכיך דעהו. בכל פועל אשר תבקש לעשות, זכור את השי"ת וקוה אליו להצליחך בו, ותלה בו בטחונך וכו' והוא יישר ארחותיך", זולתי שכר הבטחון אשר הוא גדול מעל השמים, תצליח במעשה ההוא אשר זכרת בו את ה' "עכ"ל. וכן בביאורו למשלי (ג, פסוק כ"ו) "כי אם שמירת התורה והבטחון, יגן השי"ת בעד החוסה בו מכל צרה שנאמר 'מגן הוא לכל החוסים בו' (תהלים יח, לא) וכו'. כי הבטחון [הוא] האמונה הברורה והתחזק הלב בישועת השי"ת והסמך עליו באמת וכו'. דע כי הבטחון הוא שלא יתערב בו שום ספק" עכ"ל. ועוד אמר שם "כי ראוי לאדם שלא יחרד מזרוע בשר ודם ויכין יראת לבו בה'. ובוטח בה' ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון, אע"פ שהיתה הצרה ראויה לבוא עליו" עכ"ל. ועוד אמר שם: "עוד יחייב עניין הבטחון לבטוח באמת על רחמי השי"ת כי רבים רחמיו, ועל רוב חסדיו, ויאמץ במידת השי"ת ויבטח בהם באמת". [אמנם אח"כ הוסיף משמעות שנייה, וכדברי החזון איש, וכתב: "המדריגה השניה בעניין הבטחון, המסר הנפש להש"י וכו' שיבחר לו הדרך הטובה וכו' ויודע [כי] כל מעשי השי"ת לטובה, כל דעבדין מן שמיא לטב. ויקבל עליו כל הבא [עליו] באהבה".]

(טו) גם מהר"ל הביא ראיה לכך מחז"ל. "אמרו (מנחות כט ע"ב) 'כל התולה בטחוננו בהקב"ה, הוא לו מחסה בעוה"ז ובעוה"ב'. יש לך לדעת, כי אצל הבטחון כתיב 'בטחו בו עדי עד' כי אע"ג כי לפעמים אין האדם ראוי לדבר טוב מצד רוע מזל שלו, על כל פנים יש לבטוח בו וכו' שיכול להשפיע אליו מעולם העליון שכולו טוב וכו'. כי בעל הבטחון עושה לו ה' מחסה לגמרי וכו' וזה נרמז במה שאמרו (מדרש תהלים, סוף פרק לב) 'זהבוטח בה' חסד יסובבנו' והוא חסד עליון" עכ"ל. הרי דבריו מפורשים שכלל שהאדם מרבה בטחונו, כך ה' יושיע יותר!

(טז) וכן כתב מהרש"א (על ביצה טז ע"א) "הלל מדה אחרת היתה לו, ברוך ה' יום יום" שסמך על הקב"ה שיתן לו בשר לשבת. וגם זה נגד שיטת "חזון איש".

(יז) וכן כתב "בן איש חי" בספרו "בן יהודע" (על ביצה טז ד"ה אבל הלל הזקן, וכן ד"ה והנה באמת).

(יח) וכן כתב רבנו המלבי"ם, על "כי בו ישמח לבנו, כי בשם קדשו בטחנו" (תהלים לג, כא) "שהמיחל לתשועת אדם ואינו מושיעו תיכף, הוא נעצב. כי אינו בוטח על תשועתו בבטחון חזק, כי פן לא יוכל או לא ירצה להושיעו. אבל "בו" [בהקב"ה] ישמח לבנו, הגם שלא באה [מלוי] התקוה תיכף, כי בשם קדשו בטחנו בטחון חזק, שבודאי יושיענו אחר שם קדשו נקרא עלינו, כמ"ש (ירמיה יד, ט) ושמך עלינו נקרא, אל תניחנו' עכ"ל. וע"ע דברי המלבי"ם לתהלים כב, ה. וכן על ישעיה נא, יב.

(יט) וכן דברי הרב שלמה עלישוב (לשם שבו ואחלמה, ספר הדיעה"ה, ח"ב דף קלה) הם נגד שיטת החזון איש.

(כ) כתב הרב חפץ חיים (בשם הגר"א, בקונטרס "נפוצות ישראל", פ"ח הנדפס בסוף ספרו "שם עולם") "מידת הבטחון אין תלוי בזכותים (זכויות) שאפילו הוא אדם שאינו הגון, אך שחזק בטחונו בה', כח הבטחון מגין עליו והשי"ת עושה עמו חסד כדכתיב 'הנה עין ה' אל יראיו, למיחלים לחסדו. להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב. נפשנו חכתה לה', עזרנו ומגיננו הוא' (תהלים לג, יח-כ). מדלא כתיב 'יראיו המיחלים לחסדו' משמע דתרי מילי נינהו (שאפשר להפריד ביניהם) דאפילו איננו עדיין בכלל כת יראי ה', רק הוא מיחל לחסדו, עין ה' עליו להחיותו". וכן כתב בקונטרס "זכור למרים", פרק כ'. וכן כתב בספרו "מחנה ישראל" (עצות לחיילים), פרק לט (עיי"ש). והביא שם ראייה מספר הזוהר [כדלהלן].

(כא) וכן מפורש בזוהר (ח"ב דף כ"ב ע"א) "ומאן דשוי ביה בטחוניה כדקא יאות, לא יכיל לאבאשא ליה כל בני עלמא" ועיי"ש בפירוש גאון עולם ר' משה זכות (רמ"ז), שם.

(כב) במיוחד קשה על דברי ה"חזון איש" הנ"ל מהגמרא בברכות (ס). וכך כתוב שם: "מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר. אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר (תהלים קיב, ז) 'משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה'. עכ"ל. אם לפי פירוש החזון איש, מניין לו להלל שצווחה זאת איננה מתוך ביתו? ועוד אפילו אם באמת הצווחה מתוך ביתו, הרי עליו לקבל בשמחה כל אשר יגזור עליו ה', וזהו הבטחון! שאלה שלישית: הפסוק שחז"ל הביאו איננו מתאים לפירושו של החזון איש, כי יש שם גם רישא וגם סיפא. "משמועה רעה לא יירא". מה טעם? כי "נכון לבו בטוח בה". הרי כך מפרש רבא בגמרא את הכפילות "מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מידריש". אבל לפי פירושו של החזון איש לכאורה היה די ברישא לבד. ומבאר הגר"א (בביאורו לאגדות שם) שנרמזו בפסוק זה שני הסיפורים שבהמשך הסוגיא (שוק ציון וכן תלמידו של רב המנונא).

(א) שאם לא החטא, אין ממה לפחד כי ודאי הוא שה' הוא שומר ומציל (וזה הרישא).
 (ב) שאם חוששים מן הרע ומאמינים שעלול להיות רע, בזה גופא גוררים וממשיכים שהמצב יהיה רע (וזה הסיפא).

ובנו של הגר"א ר' אברהם הרחיב שם בביאורו: "האדם אשר לבו נכון ובטוח בה' יקבל שכרו שלא יירא משמועה רעה וכו' ועוד שהוא עובר על דרכי התורה שהוא ממצוותיה שלא יירא אדם משמועה רעה אלא שיהיה לבו נכון בטוח בה'". וכל זה שלא כדברי החזון איש הנ"ל.

ויש מי שמפרש מעשה הלל שהיה משתבח אודות החינוך שחינך את בני ביתו, אשר גם כשבא עליהם רעה הם אינם צווחים (ובזה כביכול מונעים הקושיא על החזון איש). אבל אין זה פשט המאמר, כי מפני מה היה הלל צריך לבטא בשפתיו ההתפארות הזו? אם לפי פשוטו הוא כמבקש מה' שיקיים בטחונו ותקוותו. אבל אם מפני שוויון נפשו ולכך הוא חינך את בני ביתו, משום מה לו לדבר על כך בהיותו עוד בחוצות העיר?

כאשר דנתי בדבר עם מו"ר הרב בנימין זילבר אמר לי שרשימות הדברים שבספר "אמונה ובטחון" כתב החזון איש רק בצעירותו, והם חלקיים בלבד ואינם משקפים את מלוא הביאור למידת הבטחון. גם בישיבת "כפר חסידים", המשגיח ר' אליהו לופיאן מנע את הלימוד בספר זה ("לב אליהו" לבראשית, הקדמה, דף 50). והנני כאן מוסיף על דבריהם.

דברי החזון איש נאמרו גם ע"י רבנו בחיי ("כד הקמח", ערך: בטחון) וכך לשונו: (במהד' מוסד הרב קוק, עמ' ע"ג) "ומעניין הבטחון, ואף אם ימצאוהו רעות רבות וצרות, יתאמץ בעבודת הש"י ויבטח בו באמת כי שכרו כפול ומכופל, וכי השי"ת יבחר לו הטוב, ואין הבחירה ביד עצמו; כי לפעמים הוא (האדם) חושב שבחירתו טובה, ותהי להיפך. ולכך יש לכל אדם למסור כל עניניו אל בחירתו העליונה (של הקב"ה) כי הוא יבחר ולא אנו וכו'. והכל לטוב לו, להעביר עונו ולקרבו אל השי"ת ולהאדיר חלקו בעולם הגמול" עכ"ל. ועוד שם (בדף ע"ו) "ומכללי מסירת נפש הוא שיחשוב בדעתו כי כל מעשה השי"ת לטובה וכו' ושיקבל כל הבא עליו מאהבה, ושיתלה בטחונו בשמו ית' בכל עת ובעל שעה, אם עשיר ואם עני". וכן כתב רבנו יונה (בביאורו למשלי ג, כ"ו, דף 28 בנדפס), "המדריגה השנית בעניין הבטחון, הימסר הנפש להשי"ת וכו' שיבחר לו הדרך הטובה". לכאורה, יש כאן בסיס לדברי החזון איש שכאשר האדם יקבל בסבר פנים יפות ככל אשר יושת עליו, זהו הנקרא 'בטחון'.

אבל עדיין צ"ע. כי [דלא כהחזון איש] רבנו בחיי לא שלל כלל את ההבנה הראשונה של "בטחון" (שהאדם מקוה מאד שהקב"ה יצליח לו להאדם ויתן לו הברכה כפי צורת ההבנה שהאדם מבין מה היא לטובתו) כמ"ש (שם, דף ע') "שהבטחון הזה הוא שיבטח האדם בה' שיעזרהו לעשות מצוותיו ויתן לו ההכנות שהוא צריך להם וכו' כלומר שיהיה לך עוזר

וסומך ויפיק לך ההכנות באשר תוכל לעשות המעשה הטוב". ושם בדף ע"ב: "וגם כי צרה קרובה אליו, ישועת ה' קרובה לבוא, כי כל יכול ולא יבצר ממנו מזימה, גם כי יראה החרב על צווארו, אין ראוי שתהיה ההצלה נמנעת מלבו" עכ"ל.

שתי הגישות הן נכונות

לכן נראה ששתי הגישות נכונות. אותם המאמרים שהבאנו (כ"ב סעיפים) בהם מדובר על הבטחון לפני שאירע לו לאדם מה שאירע, ואז יש לו לבטוח שה' יושיע באופן הנפלא ביותר. ודברי החזון איש נאמרו על המצב אחרי שאירע לו לאדם ע"פ מדת הדין, אז יקבע בלבו שהכל לטובה, אפילו אין האדם מבין כיצד זה לטובה. ידע שאין מקרה, ורק ה' קובע כל מה שיתרחש לאדם, ומה' אין הרע בא כלל. אבל באמת אין זה שייך כלל ל"בטחון" אלא אל מדה אחרת "ואהבת את ה' וכו' בכל מאודך" "בכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו" (ברכות נד). ואמנם זו היא מדה משובחת וחיונית, אבל אין זה הבטחון אלא נושא אחר של "כל דעביד רחמנא לטב עביד", והיא סוגיא אחרת מאשר נידוננו (בברכות ס:).

ונ"ל כי שתי הגישות הנ"ל מעוגנות בפסוקים שונים בתורה. הציפייה שהקב"ה יתן לחוסה בו ככל אשר מצפה מה', היא בפסוק שהביא רבנו יונה (שערי תשובה, ח"ג לב"ג) "וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם". אבל שיטת החזון איש מבוססת על הפסוק שהביא רמב"ן (השגה ח' לספר המצוות, מ"ע) "תמים תהיה עם ה' אלהיך": "נאמר כי הכל בידי שמים וכו' ונאמין שכל הכחות תהיינה אלינו כפי התקרבתנו לעבודתו וכו' אל תחתו כי יחתו הגוים מהנה" עכ"ל.

זאת אומרת יש כאן שתי מצוות שונות ["לא תירא", "תמים תהיה"], ורק מפני שיגרת לשון הבריות כללו את הכל יחד במלה אחת: "בטחון", אשר "בטחון" איננו "לשון" תורה, אלא היא מלה מאוחרת.

עשר לשונות של "בטחון"

בספר "חובות הלבבות" (סוף שער הבטחון) אומר: "ומצאנו עניין הבטחון בכתובים נאמר בשפה העברית בעשרה לשונות, כנגד עשר מעלות הללו: והם: 1 - מבטח (ישעיה כו, ד). 2 - משען (תהלים יח, יט). 3 - תקוה (תהלים כז, יד). 4 - מחסה (תהלים עא, א). 5 - תוחלת (תהלים לח, ז). 6 - חיכוי (ישעיה סד, ג). 7 - סמיכה (תהלים עא, ו). 8 - שבר (ש' שמאלית) (תהלים קמו, ה). 9 - מסעד (תהלים כ, ג). 10 - כסל (משלי ג, כו).

ידענו מרבתינו שאין כפילות בלשון הקודש, אלא כל שינוי ניב מבטא רעיון נבדל ומיוחד לו. כמ"ש קדמונינו למה נקראו המלים הדומות "שמות נרדפים"? כי כל אחת מהן רודפת את חברתה ולעולם לא תשיג את מקומה ממש אלא היא קרובה לה במשמעות, אבל לעולם אינה שווה לה בהבנתה כמותה ממש. ובכן מה הם ההבדלים בין ביטויי המקרא הנ"ל?

בעיוני ב"ביאור שמות הנרדפים בתנ"ך" (להרב שלמה אהרן ורטהימר) ערך: שבר, כתב כי "יחול" הוא כאשר אין ברור לו לאדם והוא עדיין בספק אם ישיג. "תקוה" כאשר לבו סמוך, אע"פ שלא מובטח לו לגמרי. "חיכוך" כאשר ברור לו שיוושע, והוא ממתין שהדבר יבוצע ויתקיים. "שבר" הוא בבטחון חזק כי יודע שה' הוא כל יכול, וממנו מתהווה הכל. ההוכחה לאמיתות הפירושים הנ"ל היא בבדיקת הפסוקים במקרא, ומצאנו שהפסוקים מצדיקים את הביאורים הללו.

ההבדל בין "משענת" ל"סמיכה" מצאנו בהמלבי"ם (לשופטים טז, כט) כי "סמיכה" היא בכל כוחו. "משענת" היא רק במקצת. ויש כאן שינוי בכוחות נפש של האדם הזה הפונה לה'.

"כסל" הוא רק בטחון שלא יגיע אליו הרעה, אבל לא שיבוא אליו הטוב (המלבי"ם לאיוב ד, ו. וכן ח, יג). (וההבדל בין "בטח" ל"חסה" כבר הבאנו לעיל מרבנו בחיי ב"כד הקמח", חסה" אע"פ שלא שמע הבטחה על כך מהמושיע לו). "סעד" הוא עזר במקצת, כי האדם סומך גם על כוחות עצמו, אלא נסעד על מקל ההליכה.